

KONDYCJA POLSKIEGO ROLNICTWA I CZYNNIKI WARUNKUJĄCE JEGO KONKURENCYJNOŚĆ

Artykuł poświęcony badaniu obecnego stanu polskiego rolnictwa i identyfikacji czynników zwiększających jego konkurencyjność. Charakterystyczną cechą polskiego sektora rolnego jest, przede wszystkim, jego olbrzymie zróżnicowanie przestrzenne. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest szereg złożonych czynników o charakterze ekonomicznym, społecznym oraz demograficznym, a także szereg innych. Należy również podkreślić niedostateczną liczbę miejsc pracy na wsi. Działania w zakresie zmniejszenia zatrudnienia w tym obszarze gospodarki, jak wskazują doświadczenia innych państw jest zasadniczym elementem nie tylko zrównoważonego rozwoju tego sektora, ale również warunkiem koniecznym dla zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich. Jednocześnie duża część użytków rolnych skupiona jest przede wszystkim w małych i średnich gospodarstwach. Wiele z nich nie jest w żadnym stopniu rentowna, co przyczynia się do stałej trudnej sytuacji ekonomicznej wielu rodzin rolniczych. W tym kontekście koncentracja w omawianym sektorze jest niezmiernie istotnym warunkiem pozwalającym na efektywne wykorzystanie potencjału, który może zostać zwiększony, jedynie za sprawą koniecznych działań systemowych oraz instytucjonalnych.

Słowa kluczowe: *rolnictwo, konkurencyjność, wspólna polityka rolna UE, gospodarka żywnościowa.*

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану польського сільського господарства та виявленню чинників підвищення його конкурентоспроможності. Характерною рисою польського сільського господарства є, перш за все, його величезна просторова різноманітність. Причиною цього є ряд складних економічних, соціальних та демографічних факторів, а також ряд інших факторів. Слід також підкреслити недостатню кількість робочих місць у сільській місцевості. Заходи щодо зменшення зайнятості в цій галузі економіки, як свідчить досвід інших країн, є важливим елементом не тільки сталого розвитку цього сектора, але й необхідною умовою сталого розвитку сільських територій. При цьому значна частина ріллі зосереджена насамперед у малих та середніх господарствах. Багато з них економічно не вигідні, що породжує постійне важке економічне становище багатьох фермерських сімей. У цьому контексті концентрація в секторі є надзвичайно важливою умовою, що дозволяє ефективно використовувати потенціал, який можна збільшити лише за допомогою необхідних системних та інституційних заходів.

Швидке вдосконалення також має стосуватися відповідних взаємозв'язків між факторами сільськогосподарського виробництва. Без такого процесу великі розбіжності між регіонами, що існують, продовжуватимуть прогресувати. Економічно слабкі сільськогосподарські регіони лише посилюють подальші соціальні та економічні проблеми на селі. З цієї метою важливо сформулювати та впровадити основні структурні зміни та відповідну регіональну

політику. Розвиток польського сільського господарства визначається також пріоритетними цілями, які є частиною Спільної сільськогосподарської політики. Напрями цих заходів спрямовані на формулювання принципів розроблення стійкої моделі сільського господарства, охорони навколишнього середовища та створення відповідних умов для підвищення рівня життя населення, яке проживає у сільській місцевості. Продовольча економіка є одним із найважливіших напрямів державної політики.

Сталий розвиток сільського господарства та сільських територій, базований на пріоритетах Спільної сільськогосподарської політики, дає шанс на стаłe функціонування сільського господарства, лісового господарства та сільських територій, що є відповідним фактором, який гарантує забезпечення особливо бажаних товарів. Це стосується насамперед відповідного формування просторового порядку, відповідного ландшафту, управління водними ресурсами та ґрунтом, або створення заходів з біорізноманіття.

Ключові слова: сільське господарство, конкурентоспроможність, Спільна сільськогосподарська політика ЄС, продовольча економіка.

Wstęp W strukturze gospodarki narodowej wymienia się trzy zasadnicze sektory: przemysł, usługi oraz rolnictwo. W obecnym czasie nauki ekonomiczne skupiają się przede wszystkim na tych dwóch pierwszych obszarach, traktując rolnictwo w sposób poboczny. Należy stwierdzić, że wynika to przede wszystkim ze stosowanych miar w procesie dokonywania oceny konkurencyjności współczesnych gospodarek.

Szczególne znaczenie dla badaczy ma w tym kontekście określenie poziomu PKB w odniesieniu do sektorów, które mają największy wpływ na jego tworzenie. W tym zakresie rolnictwo pełni tutaj rolę wręcz marginalną. Jednak podejmowanie badań nad rolą tej gałęzi dla gospodarki narodowej ma niezwykle istotne znaczenie. Po pierwsze jest to obszar produkcji, które ma zasadniczy wpływ na zaspokojenie potrzeb żywnościowych społeczeństwa, po drugie wpływa na duży odsetek społeczeństwa, zamieszkujący tereny wiejskie. W ten sposób w sposób pośredni lub bezpośredni wpływa na ich sytuację ekonomiczną, możliwość zarobkowania oraz szeroko pojętego rozwoju.

Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej polskie rolnictwo uzyskało możliwość wsparcia z tytułu uzyskania dopłat bezpośrednich. Miały one istotny wpływ na polepszenie sytuacji ludności wiejskiej, powstanie szeregu nowych inwestycji, stały się czynnikiem działań prorozwojowych na tych obszarach. Członkostwo w UE stało się również determinantem obligatoryjnego włączenia tego sektora do jednej z polityk unijnych, jaką jest Wspólna Polityka Rolna. Nadaje ona kierunek rozwoju rolnictwa wszystkich krajów członkowskich, zmierza do podniesienia jego konkurencyjności, a za sprawą subsydiowania pozwala na przetrwanie nawet tych gospodarstw rolnych, które charakteryzują się znikomym, bądź nawet zerowym poziomem rentowności.

Polskie rolnictwo boryka się z szeregiem problemów, których nie udało się zlikwidować, pomimo członkostwa w UE, wdrażania unijnych i krajowych programów rozwoju. Wpływ na taki stan rzeczy ma szereg powiązanych ze sobą czynników. Najistotniejsze z nich to przede wszystkim rozdrobnione rolnictwo, gdzie większość ziemi uprawnej oraz środków produkcji znajduje się w małych lub średnich gospodarstwach rolnych, niska skłonność do innowacyjności sektora, trudna sytuacja demograficzna na wsi. Przez lata udało się jednak osiągnąć również wiele sukcesów. Odnosi się to między innymi do kształtowania zrównoważonej polityki rolnej, która łączy w sobie działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego z potrzebami rozwojowymi obszarów wiejskich.

Tutaj należy po raz kolejny podkreślić znaczenie Wspólnej Polityki Rolnej, która te cele uznała jako priorytetowe i obligatoryjne. Jest to jedynie pewien wycinek zagadnień związanych z zagrożeniami oraz szansami rozwoju polskiego rolnictwa, jako ważnego sektora gospodarki narodowej. Zagadnienie to zasługuje na szczególne zainteresowanie i dlatego stało się tematem rozważań podjętych na potrzeby niniejszej pracy magisterskiej.

Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania kondycji polskiego rolnictwa oraz prezentacja czynników, które przyczyniają się do tworzenia warunków jego konkurencyjności

przede wszystkim w ujęciu makroekonomicznym. Dokonano ogólnej charakterystyki polskiego sektora rolno-spożywczego w oparciu o wybrane dane statystyczne. Natomiast w dalszej części zaprezentowano oraz znaczenie gospodarstw rodzinnych w rodzimym rolnictwie.

1. Ogólna charakterystyka polskiego rolnictwa na podstawie danych statystycznych

Rolnictwo jest nadal istotnym elementem w strukturze gospodarki większości polskich województw. Tereny wiejskie są wciąż atrakcyjnym miejscem do zamieszkania, co potwierdzają wyniki badań prowadzonych od 2000, dotyczące liczby ludności wiejskiej. Należy również podkreślić, że rozkład tego rodzaju tendencji jest wyraźnie nierównomierny. W dziesięciu województwach zaobserwowano wzrost liczby mieszkańców, natomiast w sześciu spadek. Najbardziej „wiejski” charakter posiada województwo podkarpackie, natomiast najbardziej zurbanizowanym jest - co pokazują wyniki badań – województwo śląskie, co wynika, przede wszystkim z jego przemysłowego charakteru.

Wskazać należy również na kryzys demograficzny na wsi, przejawiający się tym, iż rodzi się mniej dzieci, co nie pozwala na rozwój systematycznego procesu zastępowania pokoleń.

Pozytywnym zjawiskiem jest jednak fakt, że wydłuża się długość życia populacji. Zmiany struktury populacji ludności wiejskiej są przede wszystkim wynikiem migracji wewnętrznych. Jednocześnie obserwuje się wzrost aktywności zawodowej na terenach wiejskich, co jest z kolei wynikiem efektywnego wykorzystania środków finansowych oraz instrumentów instytucjonalnych. Nadal jednak plasuje się poniżej średniej w skali całej Unii Europejskiej. Jak pokazują statystyki rolnictwo jest jednym źródłem dochodu dla 10 % populacji pracującej na wsi.

Podkreślić należy również zmniejszenia obszarów ubóstwa na wsi. Liczba osób znajdujących się poniżej minimalnego poziomu egzystencji obniżyła się od 2005 r. z ok 13 % do 5 % w 2018 r. Zmniejszył się również odsetek rolników nie posiadających dostęp do sieci internetowej, ponieważ już w 2017 r. 75 % mieszkańców wsi deklarowało posiadanie stałego dostępu do Internetu¹.

Rodzime rolnictwo od wielu lat absorbuje duży poziom zasobów pracy, co wynika z co najmniej 1/5 pracujących w tym sektorze w skali Unii Europejskiej. Wymiar zasobów pracy zaangażowanych w rolnictwie, bez względu na stosowaną metodologię oceniana jest na 10-16 % krajowych zasobów pracy. Jest to bardzo duży poziom, uwzględniając fakt, że udział rolnictwa w wypracowaniu PKB wynosi obecnie jedynie 2,4 %.

Zauważalny jest również wskaźnik, obrazujący dużą liczbę osób pracujących w rolnictwie na terenach, gdzie dominują małe gospodarstwa. W przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych, liczba ta jest spotykana przede wszystkim na terenie województw: lubelskiego, podkarpackiego, śląskiego oraz małopolskiego.

Poziom inwestycji w rolnictwie jest wciąż niewystarczający, co obrazuje fakt, iż stanowią jedynie 2 % w skali całego kraju. Natomiast same nakłady inwestycyjne w rolnictwie są lokowane głównie w województwach, których struktura gospodarstw rolnych daje możliwość na produktywnie wykorzystanie. I tak na przykład ich poziom na terenie województwa zachodniopomorskiego jest 2,5 razy wyższy w przeliczeniu na jedną pracującą w sektorze rolnym osobę, niż w średnim ujęciu w stosunku do całego kraju oraz osiem razy wyższy w odniesieniu do województwa podkarpackiego.

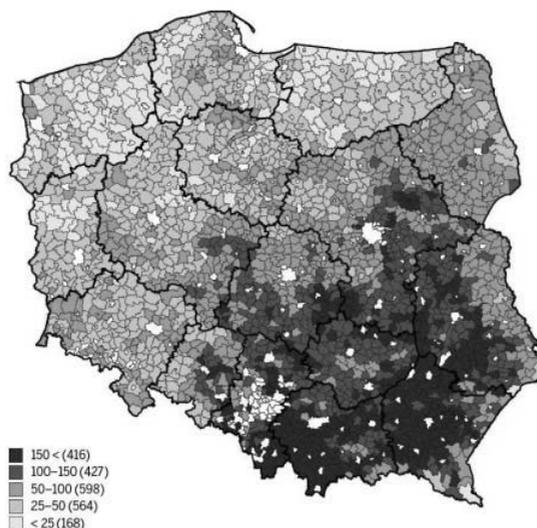
Rośnie także poziom zużycia majątku trwałego w omawianym sektorze, szacowanym na poziomie co najmniej 77 % w 2017 r. Obserwuje się postępującą poprawę w zakresie struktury obszarowej gospodarstw rolnych, jednak proces ten przebiega wciąż powoli. Niemal połowa upraw rolnych w Polsce klasyfikuje się w przedziale 1 – 20 ha. Sukcesywnie jednak znikają z tej struktury gospodarstwa o najmniejszych arealach, natomiast rośnie liczba gospodarstw większych w przedziale 50 – 100 ha. Największa liczba małych znajduje

¹ M. Halamska, R. Hoffmann, M. Stanny, *Studia nad strukturą wiejskiej Polski. Przestrzenne różnicowanie struktury społecznej*, Warszawa 2017, s. 21-23.

się na terenie województw południowo-wschodniej Polski i należą do nich małopolskie, podkarpackie, natomiast gospodarstwa stosunkowo duże dominują w województwach północnych oraz zachodnich.

Podkreśla się również, że poziom konkurencyjności gospodarstw oraz poziom generowanych przez nie dochodów zależne są przede wszystkim od ogólnego stopnia produktywności w omawianym sektorze. Niekorzystnie na to zjawisko wpływa niska i niezwykle zróżnicowana struktura regionalna. W województwach północnych oraz północnozachodnich występuje najwyższy poziom produktywności, natomiast skrajnie niski notowany jest w Małopolsce oraz na Podkarpaciu.

Cechą wspólną całego polskiego społeczeństwa, co dotyczy zarówno mieszkańców miast i wsi jest wysoki stopień poparcia i zadowolenia z członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Podkreśla się również, że w ujęciu ekonomicznym, społecznym oraz politycznym uzyskanie pełnej akcesji w UE stało się początkiem najkorzystniejszych zmian dla sektora rolno-spożywczego oraz szeroko pojętego rozwoju obszarów wiejskich w historii Polski. Wydaje się, że proces ten nadal będzie przebiegał w pozytywnym i pożądanym kierunku².

Rysunek 1. Liczba działek na 100 ha

Źródło: M. Stanny, A. Rosner, Ł. Komorowski, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2018, s. 71.

Istotną cechą ale również problemem polskich gospodarstw rolnych jest fakt, że nie tylko wiele z nich posiada niewielki areal, ale równocześnie składają się z wielu działek. Istnieją gospodarstwa hektarowe, które złożone są wręcz z kilkudziesięciu działek, które nawet nie graniczą ze sobą bezpośrednio. Był to skutek podziału ziemi, pomiędzy spadkobierców oraz podziałów realizowanych jeszcze za życia seniora-rolnika. Największe tego rodzaju rozdrobnienie występuje na terenie Polski południowo-wschodniej, gdzie i tak dominuje duża liczba najmniejszych gospodarstw rolnych.

Zupełnie inaczej sytuacja wygląda na terenach zachodnich i północnych województw. Tam na terenie niektórych gmin do 1989 r. ponad połowa areалу ziemi uprawnej należała do Państwowych Gospodarstw Rolnych, a gospodarstwa rodzinne liczyły średnio 10

² M. Stanny, A. Rosner, Ł. Komorowski, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*, Warszawa 2018, s. 64-69.

ha. Natomiast po likwidacji PGR-ów rolnicy indywidualni kupowali ziemię oferowaną w wolnej sprzedaży przez państwo, niejednokrotnie sąsiadującą z nimi. W ten sposób w krótkim czasie niektóre gospodarstwa rodzinne w krótkim czasie powiększyły się o nawet o 17 ha w przypadku niektórych gmin.

Oprócz gospodarstw rodzinnych powstało również wiele wielkoobszarowych, szczególnie w Polsce zachodniej oraz północnej, których areał wynosi nawet kilkaset, ale również i ponad tysiąc hektarów. Zazwyczaj jest to ziemia pozostająca w dzierżawie³.

Tabela 1

Struktura powierzchni gospodarstw rolnych w Polsce w 2018 roku

Powierzchnia	Liczba gospodarstw (w tys.)	Odsetek (w %)
do 1 hektara	27,6	2
od 1 do 2 hektarów	253,7	18
od 2 do 5 hektarów	453,4	32,2
od 5 do 10 hektarów	322,6	22,9
od 10 do 15 hektarów	145,9	10,3
powyżej 15 hektarów	206,6	14,6
Razem	1 409,6	100

Źródło: *Rolnictwo w 2018 roku. Główny Urząd Statystyczny*, Warszawa 2019, s. 9

Wielu autorów uważa, że w procesie kształtowania polityki rozwoju polskiego rolnictwa istnieje konieczność konstruowania i wdrażania instrumentów rozwoju obszarów wiejskich, które będą kierowane przede wszystkim do obszarów o specyficznej strukturze, a także jednolitym rodzaju typologicznym. Wskazać tu należy na tereny, gdzie obserwuje się dynamiczne zjawiska ujemnego przyrostu naturalnego i wyludnienia wsi, uprzedniej koncentracji Państwowych Gospodarstw Rolnych, a także terenów gdzie dochodzi do intensywnych przemian o charakterze urbanistycznym. W przypadku tego ostatniego procesu istotne jest odpowiedzialne i zamierzone modelowanie rozwoju ładu przestrzennego z jednoczesnym kontrolowaniem ich integracji z terenami miejskimi⁴. W 2018 r. Główny Urząd Statystyczny przedstawił dane na temat polskiego rolnictwa. Wynikało z niego, że na terenie Polski ogólna powierzchnia użytków rolnych wynosiła 18,7 milionów hektarów. Obszary ten obejmują niemal 60 % terytorium państwa polskiego. Jednocześnie z przeprowadzonych badań wynikało, że statystycznie powierzchnia ta nie uległa znacznym zmianom na przestrzeni kilku lat.

Statystycznie na jednego obywatela polskiego przypadało 0,49 hektara. Natomiast w strukturze tzw. dobrej klasy ziemi sumarycznie znajdowało się około 14,5 milionów ha. Wśród ogólnej sumy użytków rolnych łączna suma zasiewów pod zbiory szacowana była na niemal 11 milionów hektarów, natomiast pastwiska i łąki obejmowały nieco ponad 3 miliony hektarów, natomiast pozostałe rodzaje gruntów takich jak obszary ugorowane, ogrody przydomowe stanowiły resztę, co w skali ogólnej stanowiło niewielki odsetek⁵.

Dane statystyczne wskazują, że liczba gospodarstw rolnych w ogólnej strukturze, chociaż w sposób powolny, jednak wykazuje tendencję spadkową. W 2010 r. istniało półtora milionów gospodarstw rolnych, natomiast według danych z 2018 r. ich liczba wyniosła nieco ponad 1,4 miliona. Przeciętne gospodarstwo rolne w Polsce w 2018 r. zajmowało 10,3 hektara, co przyczynia się do stwierdzenia, że areał ten również w powolnym tempie, jednak rośnie, co daje wynik 0,2 ha w stosunku do dwóch poprzednich lat, natomiast w ujęciu pięcioletnim 0,5 hektara. W 2018 r. w ewidencji podmiotów gospodarczych wpisanych było ok 2,1

³ W. Dzun, *Wpływ utworzenia i rozdysponowania Zasobu Własności Rolnej SP na strukturę gospodarstw rolnych*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 344/2015, s. 48–72.

⁴ M. Stanny, A. Rosner, Ł. Komorowski, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika...*, op. cit., s. 271.

⁵ *Rolnictwo w 2018 roku. Główny Urząd Statystyczny*, Warszawa 2019, s. 9-12.

miliona producentów rolnych. Natomiast z danych GUS obrazujących globalną produkcję rolną w Polsce wynika, że rolnictwo wypracowało ok 99 miliardów złotych, z czego 88 % udziału miały gospodarstwa indywidualne. Produkcja rolna polskiego rolnictwa, jak ukazano na poniższym wykresie w 2018 r. niema po połowie podzieliła globalną produkcję roślinną oraz globalną produkcję zwierzęcą⁶.

2. Rola i znaczenie gospodarstw rodzinnych w polskim rolnictwie

Duży stopień zróżnicowania modeli funkcjonujących w Unii Europejskiej gospodarstw rolnych podlega nieustannej ewolucji, która determinowana jest doświadczeniami historycznymi poszczególnych państw członkowskich. Są one wdrażane poprzez wprowadzanie intencjonalnych zmian o charakterze politycznym, których wspólnym mianownikiem jest Wspólna Polityka Rolna. Nie wpływa natomiast w sposób istotny na tradycyjny ustrój rolny, chociaż podkreśla się konieczność oceny społecznej przydatności zastanych modeli gospodarstw rolnych zarówno dla sektora rolno-spożywczego, ale również istoty i szans rozwoju terenów wiejskich.

Działalność gospodarstw wielkotowarowych opiera się przede wszystkim na pozyskiwanej na zewnątrz sektora sile roboczej oraz przewadze celów o charakterze mikroekonomicznym. Przyczyną powstania takich jednostek gospodarczych stały się różnorodne czynniki. W krajach zachodniej Europy były to determinanty rynkowe, natomiast na wschodzie Europy kolektywizacja rolnictwa. Współcześnie działają one jednak w oparciu o te same reguły, prowadząc działalność produkcyjną generując jednocześnie niskie koszty jednostkowych, co jest możliwe do osiągnięcia za sprawą koncentracji kapitału oraz środków produkcji.

We współczesnym sektorze rolno-spożywczym również istotne znaczenie ma zastosowanie nowoczesnych technologii, mechanizacja rolnictwa, które pozwalają na realizację zasadniczego celu, jakim jest zapewnienie społeczeństwu dostępności do żywności, co często odbywa się w oparciu o prymat założeń mikroekonomicznych nad elementami środowiskowymi, przede wszystkim za sprawą mono kultury upraw, co wpływa ujemnie na stan gleby oraz kształt krajobrazu przyrodniczego oraz zbyt dużego stopnia koncentracji produkcji zwierzęcej. Dlatego podmioty będące właścicielami wielkich gospodarstw towarowych, które mają charakter korporacyjny w zasadzie stawiają sobie jedynie cele ekonomiczne, całkowicie bagatelizując stan środowiska naturalnego do, którego degradacji się przyczyniają. Są to podmioty będące swego rodzaju przeciwieństwem rodzinnych gospodarstw rolnych⁷.

Uważa się, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim oddzielenie gospodarstwa rolnego od domowego, dlatego właściciele gospodarstw mających charakter wielkotowarowy eksploatują ziemię bez dbania o stan gleby. Drugorzędne znaczenie ma dla nich stan w jakim przekazają ją kolejnym generacjom, nastawiając się jedynie na osiągnięcie maksymalnego zysku. Natomiast ziemia rolna staje się dla nich jedynie narzędziem, które pozwala na osiągnięcie przychodu. Kwestia ta jest jeszcze bardziej widoczna szczególnie w przypadku spółek prawa handlowego, prowadzące gospodarstwa wielkotowarowe, co determinowane jest przede wszystkim rozdziałem zadań zarządczych od właścicielskich, które potęguje brak własności ziemi za stan, której jak wcześniej wspomniano takie podmioty nie czują się odpowiedzialne. Także osoby zatrudnione w takim gospodarstwie nie są zmuszane, a tym samym nie poczuwają się do uwzględniania czynników wpływających na ochronę środowiska w kontekście wykorzystywanych środków oraz technologii produkcji⁸. Odrębną grupę stanowią drobne gospodarstwa rolne, które posiadając niewielką skalę produkcji nie spełniają kryteriów, które pozwalają na podstawową ocenę przydatności w kontekście realizacji zasadniczego celu, jakim jest zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego. Jednocześnie innym negatywnym czynnikiem staje się fakt, że przyczyniają się wręcz do

⁶ Ibidem.

⁷ A. Sadowski, *Zrównoważony rozwój gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wpływu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*, Poznań 2012, s. 368.

⁸ Ibidem.

zmniejszenia stopnia tego bezpieczeństwa, przede wszystkim za sprawą nieefektywnego modelu użytkowania ziemi rolnej, bądź nie uprawiania jej w ogóle.

W literaturze przedmiotu stwierdza się jednak, że również istnienie takich podmiotów znajduje swoje uzasadnienie. W sytuacji, kiedy na terenach wiejskich istnieje niedostateczna liczba miejsc pracy poza sektorem rolnym uważane są za swoisty bufor, a jednocześnie uznawane są za typową formę gospodarstw socjalnych. Nie jest to stan pożądany, szczególnie w wielkiej skali, jednak jest to efektywna alternatywa dla kumulacji nadmiaru siły roboczej na wsi. Dodatkowo właściciele takich gospodarstw wykorzystują ziemię w celach hobbystycznych lub rekreacyjnych i dlatego nie można ich kategoryzować w ujęciu ekonomii rolnictwa, czy rolniczych w ogólności. Nie mniej istotne znaczenie ma nastawienie właścicieli gospodarstw rolnych, którzy ich posiadanie traktują w kontekście koniunkturalnych korzyści. Dotyczy to na przykład kwestii ubezpieczenia społecznego lub pozyskiwania środków finansowych z unijnych dopłat bezpośrednich⁹.

Zagadnienie kompleksowego określenia polskiego ustroju rolnego nie znalazła do tej pory spójnego odzwierciedlenia w żadnym akcie prawnym rangi ustawowej. Jest to zdaniem wielu autorów istotny mankament, który przyczynia się do braku wykładni w procesie kreowania działań na rzecz rozwoju rodzimego sektora rolno-spożywczego. Za poważny mankament taką sytuację uważa na przykład A. Lichorowicz, stwierdzając, że niesie to ze sobą przede wszystkim trudności w jednoznacznej klasyfikacji działalności rolniczej w kontekście podmiotów, które prowadzą gospodarstwo¹⁰. Natomiast A. Domańska podkreśla, że podstawą ustroju rolnego stanowią przede wszystkim gospodarstwa rodzinne.

Należy wskazać, że w doktrynie prawa wciąż toczy się dyskusja w tym zakresie, jednak można jednoznacznie stwierdzić, że w strukturze rodzimego ustroju rolnego zasadniczą jednostką produkcyjną w omawianym sektorze jest gospodarstwo, natomiast uwzględniając zapisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest to gospodarstwo rodzinne. Jest ono w ścisłej korelacji z gospodarstwem domowym.

Ustawa zasadnicza jednocześnie nie podaje definicji gospodarstwa rodzinnego, co jak wspomniano wcześniej jest zagadnieniem problemowym. Należy jednak przyjąć, że w takim gospodarstwie w pracę zaangażowani są członkowie rodziny, a ich działalność produkcyjna wskazuje na powstawanie pomiędzy rozwojem tej jednostki wytwórczej, a rozwojem rodziny. W innym ujęciu gospodarstwo rodzinne generuje dochód, który jest źródłem utrzymania rodziny rolnika. Dlatego jego areał nie może być zbyt mały, aby móc zapewnić odpowiedni poziom zysków.

Wielkość gospodarstwa musi również zapewnić pracę samemu rolnikowi, członkom rodziny oraz ewentualnie pracownikom najemnym, stałym lub sezonowym. Funkcjonowanie gospodarstwa determinowane jest również stosowanymi technologiami produkcji, hodowli oraz wyposażeniem w maszyny rolnicze. Istota i ugruntowana tradycja tego rodzaju gospodarstw w polskim ustroju rolnym oraz przesłanki konstytucyjne przemawiają za stosowaniem preferencji wobec tych podmiotów. Działania takie podyktowane są przede wszystkim dążeniem do ich intensywnego rozwoju i dalszego utrzymywania pozycji podstawy rodzimego rolnictwa¹¹. Oczywiście w strukturze ustroju rolnego możliwe są również inne formy prawne w produkcji rolnej. Dotyczy to przede wszystkim takich podmiotów, które nie są osobami fizycznymi. Jest to z kolei wniosek płynący z konstytucyjnej gwarancji wolności działalności gospodarczej.

Pomimo tego przyjmuje się, że preferencyjna polityka wobec gospodarstw rolnych powinna być priorytetem państwa. Podkreśla się również, że cechą gospodarstwa rodzinnego nie może być jedynie do zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych rodziny rolnika.

⁹ W. Wrzaszcz *Poziom zrównoważenia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce (na podstawie danych FADN)*, Warszawa 2012, s. 123-126.

¹⁰ A. Lichorowicz, *Status prawny gospodarstw rodzinnych w ustawodawstwie krajów Europy Zachodniej*, Białystok 2000, s. 13.

¹¹ A. Pawłowski, *Aspekty podmiotowe i przedmiotowe ustroju rolnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, nr 31/2014, s. 1091-1104.

Obowiązujący ustrój rolny traktować bowiem trzeba, jako realizację szerszego dobra wspólnego, którego istotą jest zapewnienie dostępu społeczeństwa do żywności i innych produktów wytwarzanych przez sektor rolno-spożywczy. Kolejnym istotnym zagadnieniem jest fakt, że poprzez mechanizm popytu i podaży, działania w zakresie sprzedaży wytwarzanych produktów rodzinne gospodarstwo rolne stają się uczestnikami rynku. Przyczynia się to do tego, że zaczynają podlegać standardom i uregulowaniom, które prawodawca odnosi do podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w ogólnym ujęciu. Jednocześnie sam prawodawca wychodzi z założenia, że gospodarstwo rolne zapewni utrzymanie rolnikowi, jego rodzinie również z uwzględnieniem osób, które nie biorą bezpośrednio udziału w procesie produkcji rolnej¹².

Jak wynika z treści ustawy zasadniczej ustrojodawca wyznaczył jako podstawowy w ustroju rolnym rodzinny model gospodarstwa. Jednocześnie zakłada się, że są one odporne na zjawisko fluktuacji cen i mają większą zdolność do przetrwania nawet poważnych kryzysów, niż ma to miejsce w przypadku podmiotów prowadzących działalność w innych sektorach. Równocześnie zakłada się, że taka sytuacja ma miejsce również bez konieczności uzyskiwania wsparcia z budżetu państwa.

Gospodarstwa rolne o charakterze rodzinnym prowadzą model produkcji rolnej, który jest dostosowany do warunków ekologicznych. Gospodarstwa rodzinne nie mają charakteru anonimowych jednostek produkcyjnych, jednocześnie przyczyniają się jednoznacznie do uwolnienia indywidualnej motywacji ludzi pracujących w rolnictwie, angażują swoją aktywność, czas, talenty oraz zasoby, dążąc do maksymalizacji zysków z tytułu prowadzonej działalności. Również istotne znaczenie posiada także kumulacja elementów narodowych w strukturze gospodarki. Jest to jedynie pewien wycinek czynników, który sprowadza się do tego, że ustrój rolny oparty o gospodarstwa rodzinne, a także korelacja z elementami natury ekonomicznej stanowią ważny element polityki państwa¹³. Z racji istoty omawianego zagadnienia niezmiernie istotne znaczenie ma przede wszystkim sukcesja w gospodarstwach rolnych, która jest elementem zainteresowania ekonomii oraz nauk społecznych w ogólności, ale przede wszystkim ekonomiki rolnictwa, zajmującej się wąsko tą problematyką. Transfer w tych podstawowych jednostkach produkcyjnych na wsi przekłada się w sposób istotny na efektywność wykorzystania ziemi oraz kapitału, a także zasobów pracy zaangażowanych w proces produkcji rolnej. To przede wszystkim sukcesja jest warunkiem charakteru gospodarstw rodzinnych, ponieważ jest determinowane następstwem pokoleń w strukturze ludności wiejskiej. Jest to również bez wątpienia jeden z głównych determinantów przekładających się pozycję konkurencyjną rolnictwa polskiego w skali europejskiej, ale również globalnej. Nie można tu pominąć istotnego aspektu społecznego, jakim jest żywotność obszarów wiejskich. Jest to również przyczynek do szerszej analizy identyfikacji barier rozwoju rolnictwa oraz ich eliminowanie poprzez aktywną politykę krajową oraz unijną. W szerokim wachlarzu instrumentów polityki rozwoju rolnictwa młodzi rolnicy przejmujący sukcesję w rodzinnych gospodarstwach znajdują wsparcie finansowe, logistyczne, doradcze oraz organizacyjne¹⁴.

Zagadnienie sukcesji gospodarstw rodzinnych rodzi również implikacje o charakterze środowiskowym. Na skutek wpływu na klimat oraz całe środowisko naturalne, ale również kształtowanie otoczenia przyrodniczego, co przyczynia się do zwiększenia uwagi na jakość oraz formę produkcji rolnej. W tym zakresie jest to widoczne przede wszystkim w postaci dóbr publicznych, które są w różnych formach dostarczane społeczeństwu. Dlatego szczególne znaczenie posiadają oczekiwania wobec sukcesorów rodzinnych gospodarstw rolnych, ich edukacji, kompetencji oraz otwartości na innowacje, poziom motywacji, a także doświadczeniom, które powinny być nastawione przede wszystkim na wykorzystanie w sposób odpowiedzialny i racjonalny wszystkich zasobów naturalnych¹⁵.

¹² B. Rakoczy, A. Bień-Kacała, *Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju rolnego w świetle konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska”, nr 3/2015, s. 21-24.

¹³ Ibidem.

¹⁴ M. Dudek, *Sukcesja indywidualnych gospodarstw rolnych jako czynnik przeobrażeń strukturalnych w polskim rolnictwie*, Warszawa 2016, s. 1.

¹⁵ J. Wilkin, *Wielofunkcyjność rolnictwa – konceptualizacja i operacjonalizacja zjawiska*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 4/2009, Warszawa 2009, s. 9-28.

Wobec przedstawionych czynników w ekonomice rolnictwa dąży się do zidentyfikowania wzorca sukcesji gospodarstw rodzinnych, czego zasadniczą przesłanką jest wspomniana wcześniej konstytucyjna zasada ustroju rolnego, której podstawą jest rolne gospodarstwo rodzinne. Jest to obecny element tego systemu, jak również w przyszłości. Pomimo takiego formalnego stanu rzeczy, wciąż podkreśla się konieczność wielopłaszczyznowych zmian w zbiorowości. Ich celem w sposób naturalny jest zwiększenie konkurencyjności polskiego sektora rolnego oraz zasadnicza zmiana jego struktury. Nie mniej istotne znaczenie posiada również podnoszenie poziomu stopy życiowej ludności wiejskiej oraz zrównoważenie w obszarze środowiskowym tego sektora. Najczęściej postuluje się przede wszystkim konieczność kreowania zmian w strukturze agrarnej, która inaczej tłumaczona jest jako proces koncentracji. Innymi słowy chodzi tu o przejście gruntów rolnych z jednostek o charakterze nietowarowym do posiadania oraz gospodarowania przez wyspecjalizowane podmioty zajmujące się produkcją rolną, mające szansę na ich rozwój. I to właśnie ten proces jest ściśle powiązany z sukcesją.

Zniknięcie z rynku nietowarowych gospodarstw, które nie rokuje możliwości rozwoju, a następnie transfer zasobów pozostałym jednostkom pozwala na pozyskanie majątku o charakterze produkcyjnym, co przekłada się na rynkowy obrót ziemią rolną. Tutaj pojawia się również zagadnienie konieczności dostępności miejsc pracy, które nie są związane z rolnictwem, a są dostępne na obszarach wiejskich, ale również motywacją oraz przyjęciem odpowiednich postaw sprowadzających się do wysokiego stopnia motywacji pracy we własnej nieruchomości rolnej.

Należy również podkreślić, że w odniesieniu do podmiotów towarowych ważnym determinantem ich rozwoju jest możliwość rozwoju powierzchni areałów ziemi uprawnej. Obok czynnika koniunktury w sektorze rolno-spożywczym istotne znaczenie ma również faza życia danej rodziny rolnika, a także możliwością pracy w tym sektorze przez następnego pokolenie, co związane jest z sukcesją¹⁶.

Innym skutkiem procesu sukcesji jest podniesienie poziomu zarządzania w rodzinnych gospodarstwach rolnych. Jest to wypadkowa młodego wieku sukcesorów oraz wyższego poziomu wykształcenia, a także poziomu posiadanych kwalifikacji zawodowych, co przyczynia się do efektywnej i dynamicznej modernizacji rolniczych jednostek wytwórczych. Co również istotne znaczna część sukcesorów rodzinnych gospodarstw rolnych, szczególnie tych, które charakteryzują się małym potencjałem produkcyjnym wyraża gotowość do zasadniczych zmian w strategicznym sposobie zarządzania gospodarstwem, niż miało to miejsce w przypadku ich poprzedników. Przykładem takiego działania są przede wszystkim wspólne przedsięwzięcia, takie jak na przykład tworzenie grup producenckich, zbiorowych systemów handlu hurtowego, budowę wspólnych zakładów przetwórczych, kreowanie instytucji finansowych dla wzajemnego finansowania produkcji i inwestycji rolnych, rozwój agroturystyki i turystyki rolnej, poprzez poszukiwanie nieodkrytych jeszcze nisz rynkowych, ale również wykorzystanie własnych zasobów¹⁷.

3. Konkurencyjność polskiego sektora rolno-spożywczego w ujęciu makroekonomicznym

Zagadnienie konkurencyjności poszczególnych sektorów gospodarki narodowej jest zagadnieniem, które nie posiada jednoznacznej definicji w literaturze przedmiotu. Jedną z nich, sformułowaną przez M. Stankiewicza zakłada, że jest to możliwość sprawnego realizowania wyznaczonych celów rynkowych. Autor przez sprawność rozumie efektywność realizowanych działań, uzyskiwanie maksymalnych korzyści oraz ekonomiczności¹⁸. J. Misala natomiast uważa, że mianem konkurencyjności określa się ocenę sumy działań podmiotów w procesie walki konkurencyjnej z punktu widzenia osiągniętych wyników.

¹⁶ A. Sikorska., *Obrót ziemią a przemiany agrarne w indywidualnym rolnictwie*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 334/2013, s. 8-22.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ M. Stankiewicz, *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, Toruń 2005, s. 36–38.

Mechanizmem dającym taką możliwość jest natomiast rynek, w którym realizowana jest bezwzględna selekcja podmiotów w odniesieniu poprzez ocenę poziomu ich konkurencyjności¹⁹. Poziom konkurencyjności polskiego sektora rolno-spożywczego determinowany jest przez szereg złożonych i oddziałujących na siebie wzajemnie czynników. Należy podkreślić, że dotyczy to w takim stopniu zjawisk identyfikowanych na rynku krajowym, jak również elementów w środowisku międzynarodowym, a szerzej rzecz ujmując również globalnych.

Pierwszą grupą uwarunkowań, które należy wymienić są czynniki makroekonomiczne o charakterze zewnętrznym, mające swe źródło w otoczeniu międzynarodowym, natomiast druga grupa odnosi się bezpośrednio do wewnętrznych, krajowych. Jednak istotne znaczenie ma również fakt, że globalizacja światowej gospodarki oraz integracja europejska, sprawiają, że te dwa obszary bardzo często wzajemnie oddziałują na siebie. Jednocześnie nie wszystkie elementy są łatwe do identyfikacji, a tym samym trudno je zmierzyć²⁰. Do najistotniejszych uwarunkowań wpływających na poziom konkurencyjności polskiego rolnictwa wpływają między innymi:

- okresowe zmiany w strukturze popytu na produkty żywnościowe na rynku regionalnym i globalnym, które są efektem zmian gospodarczych, demograficznych oraz społecznych,
- ciągle postępujący rozwój wielostronnego handlu światowego, ze szczególnym uwzględnieniem stopniowej liberalizacji wymiany na globalnym rynku rolno-spożywczym,
- swobodny dostęp do wspólnego rynku Unii Europejskiej oraz funduszy europejskich, a także wsparcie finansowe ze środków Wspólnej Polityki Rolnej²¹.

Do elementów krajowych, które wpływają bezpośrednio na powstanie oraz rozwój konkurencyjności polskiego rolnictwa w najistotniejszy sposób wpływają:

- stopień oraz tempo rozwoju wszystkich sektorów gospodarki narodowej,
- poziom stabilności makroekonomicznej kraju²².

Tabela 2

Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Polski w latach 2014-2017

	2014	2015	2016	2017
Wzrost PKB w %	3,3	3,8	3,0	4,6
PKB na 1 mieszkańca	67	68	68	70
Stopa bezrobocia	11,5	9,7	8,2	6,6
Inflacja (HICP)	0,1	- 0,7	-0,2	1,6
Deficyt sektora finansów publicznych (%PKB)	-3,6	-2,6	-2,3	-1,7
Dług publiczny (% PKB)	50,3	51,1	54,2	50,6
Kurs wymiany walut (średnioroczny euro/zł)	4,18	4,18	4,36	4,25

Źródło: I. Szczepaniak, *Przewagi komparatywne w polskim handlu produktami rolno-spożywczymi* [w:] *Konkurencyjność polskich producentów żywności i jej determinanty*, red. I. Szczepaniak, nr 67/2017, s. 55.

Czynniki wewnętrzne, bezpośrednio związane z kondycją polskiej gospodarki na przestrzeni ostatnich lat tworzyły korzystne warunki dla rozwoju rodzimego rolnictwa. Od chwili uzyskania pełnego członkostwa w Unii Europejskiej cała gospodarka narodowa rozwija się nie tylko w sposób stabilny, ale stopniowo rośnie jej pozycja konkurencyjna nie tylko na Wspólnym Rynku, ale również w skali globalnej. Zaliczana jest to najbardziej

¹⁹ J. Misala, *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna i międzynarodowa konkurencyjność gospodarki narodowej. Podstawy teoretyczne*, Radom 2007, s. 58.

²⁰ T. Siudek, K. Drabarczyk, *Teoretyczne i aplikacyjne aspekty konkurencyjności – przegląd literatury*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, nr 112/2015, s. 137–153.

²¹ A. Nowak, *Konkurencyjność polskiego rolnictwa na rynku Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 361/2014, s. 177-178.

²² Ibidem.

stabilnych i konkurencyjnych w Unii Europejskiej. Jednocześnie, co istotne Polska należy do państw członkowskich UE, które notują najwyższy poziom dynamiki wzrostu. Zobrazowaniem tego jest realny wzrost Produktu Krajowego Brutto, który w latach 2004 -2017 wynosił średnio 3,9 %.

Należy wskazać, że najsilniejszym czynnikiem oddziałującym na dynamiczny wzrost gospodarczy była przede wszystkim konsumpcja prywatna, związana z dobrą kondycją rynku pracy, towarzyszącemu tym zjawiskom wzrost płac. Również tak istotny wskaźnik jak poziom bezrobocia zmniejszał się w tym okresie, spadając z poziomu 19 % do 6,6 % w ujęciu całej ludności aktywnej zawodowo. Także poziom towarów i usług nie był zagrożeniem dla aktywnej działalności podmiotów gospodarczych oraz poziomu konsumpcji gospodarstw domowych. Istotne znaczenie w budowie konkurencyjności polskiego sektora rolno-spożywczego miały również wskaźniki kosztowo-cenowe. Pozytywne znaczenie dla eksportu polskiego rolnictwa miał przede wszystkim kurs wymiany waluty, co powodowała deprecjacja polskiej złotówki wobec europejskiej waluty.

Proces umacniania na stabilnym poziomie relacji kursu wymiany z postępującym zjawiskiem deprecjacji polskiego pieniądza w 2016 oraz 2017 r. powodował wzmocnienie konkurencyjności rodzimego eksportu rolno-spożywczego²³. Kluczowym czynnikiem, wciąż determinującym konkurencyjność polskiego rolnictwa jest członkostwo w Unii Europejskiej. Wynika to z faktu swobodnego handlu na wspólnym rynku, gdzie rynek wewnętrzny UE liczy pięćset milionów potencjalnych konsumentów.

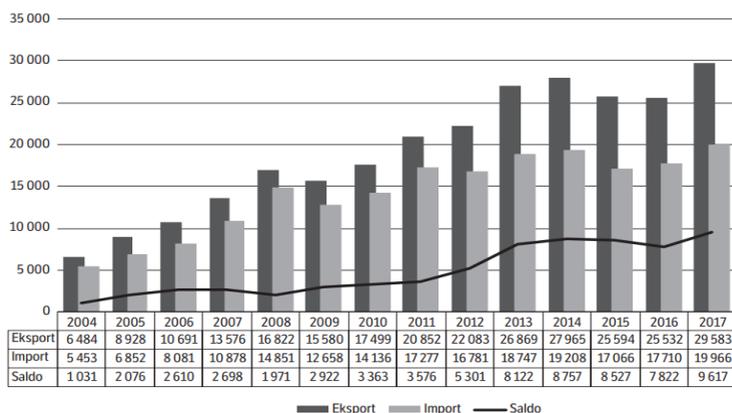
Od 2004 r. notuje się dynamiczny wzrost wolumenu produktów rolno-spożywczych w strukturze polskiego eksportu. Należy również podkreślić, że wymiana handlowa tego sektora z państwami Unii wynosi 80 % całego eksportu rodzimego rolnictwa. Jednocześnie dzięki członkostwu we Wspólnotach Europejskich polskie rolnictwo zaczęło zdobywać silną pozycję na rynkach światowych. Wymogi bezpieczeństwa oraz wysokiej jakości, stawiane wszystkim europejskim producentom żywności są istotnym czynnikiem budującym renomę polskiej żywności. Integracja z Unią Europejską przyczyniła się pozytywnie dla rozwoju wszystkich sektorów gospodarki narodowej, co daje również ogromne możliwości rozwoju dla polskiego sektora żywnościowego. Obecnie polskie rolnictwo znajduje się na ósmym miejscu, wśród państw członkowskich UE eksportujących żywność²⁴.

Od 2004 r., kiedy Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej doszło do wzrostu obrotów w strukturze handlu zagranicznego sektora rolno-spożywczego. Dynamika ta utrzymywała się przez cały okres, oprócz 2009 r., kiedy globalny kryzys gospodarczy przyczynił się do spowolnienia globalnej wymiany handlowej we wszystkich sektorach. Jak już wcześniej wspomniano głównymi partnerami eksportowymi Polski są państwa członkowskie UE, co oznacza, że wymiana ta ma charakter asymetryczny. Poziom dodatniego salda w handlu zagranicznym z tymi partnerami z nadwyżką uzupełniają deficyt w handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi z państwami trzecimi, nie będącymi członkami Unii Europejskiej. Przyczynia się to do nieustannego dodatniego bilansu handlowego²⁵.

²³ I. Szczepaniak, Ł. Ambroziak, K. Kosior, *Konkurencyjność sektora rolno-spożywczego w Polsce na tle uwarunkowań makroekonomicznych*, „Biuro Analiz Sejmowych”, nr 55/2016, s. 87.

²⁴ I. Szczepaniak, *Przewagi komparatywne w polskim handlu produktami rolno-spożywczymi* [w:] *Konkurencyjność polskich producentów żywności i jej determinanty*, red. I. Szczepaniak, nr 67/2017, s. 55.

²⁵ I. Szczepaniak, Ł. Ambroziak, K. Kosior, *Konkurencyjność sektora rolno-spożywczego w Polsce na tle uwarunkowań makroekonomicznych*, „Biuro Analiz Sejmowych”, nr 55/2016, s. 87.

Rysunek 2. Handel rolno-spożywczy Polski w latach: 2004–2017

Źródło: I. Szczepaniak, Ł. Ambroziak, K. Kosior, *Konkurencyjność sektora rolno-spożywczego w Polsce na tle uwarunkowań makroekonomicznych*, „Biuro Analiz Sejmowych”, nr 55/2016, s. 88.

Wśród najistotniejszych czynników zewnętrznych, które wpłynęły na strukturę produkcji rolnej oraz zmiany w sektorze rolno-spożywczym po 2004 r. wymienić należy między innymi²⁶:

- pełne członkostwo Polski w Unii Europejskiej, a przez to dostęp do unijnego rynku rolno-spożywczego oraz uzyskanie finansowania sektora rolnego ze środków strukturalnych,
- czynniki globalne kreujące konkurencyjność polskiego rolnictwa i możliwości jego rozwoju poprzez: udział w Światowej Organizacji Handlu, pozytywna koniunktura na rynku produktów rolnych oraz surowców o charakterze nierolniczym, koniunktura na rynkach finansowych, ceny energii i paliw,
- koniunktura geopolityczna oraz najistotniejsze zmiany w handlu międzynarodowym żywnością, z uwzględnieniem rosyjskiego embarga, które obejmuje produkty sektora rolno-spożywczego z Unii Europejskiej, a tym samym również z Polski,
- zmienna tendencja w koniunkturze na rynku produktów rolno-spożywczych oraz środków przeznaczonych do produkcji rolnej, z uwzględnieniem kształtowania się nożyc cenowych w sektorze rolnym,
- skłonność zastosowania innowacyjnych technologii, z uwzględnieniem elementów biotechnologicznych, które przekładają się na przemiany w strukturze modelu oraz struktury produkcji rolnej,
- międzynarodowe uregulowania prawne,
- ogólne tendencje kształtujące koniunkturę gospodarczą oraz zmiany demograficzne i społeczne w kraju oraz za granicą.

W Polsce odchodzenie od funkcji rolniczych obszarów wiejskich jest procesem słabo rozwijającym się. Należy również podkreślić, że zróżnicowanie regionalne w tym zakresie są bardzo zróżnicowane. Nadal krajowe zasoby pracy zaangażowane są w rolnictwie w wymiarze 10 % , natomiast w krajach zachodnich kształtuje się na poziomie najwyżej 2 % , co dotyczy równocześnie dużych eksporterów sektora rolno-spożywczego. Jednocześnie naturalnym biegiem rzeczy duża liczba osób zatrudnionych w rolnictwie przekłada się na niski poziom dochodów. Dlatego warunkiem koniecznym wręcz staje się zmniejszenie zaangażowania pracy w sektorze rolno-spożywczym na rzecz aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej w sektorach pozarolniczych. Determinuje to konieczność zmian zarówno w strukturze produkcji oraz zmian strukturalnych, szczególnie na obszarach, gdzie identyfikuje się duże rozdrobnienie i dominację małych gospodarstw rolnych²⁷.

²⁶ A. Czudec, R. Kata, T. Miś, *Efekty polityki rolnej Unii Europejskiej na poziomie regionalnym*, Poznań 2017, s. 54.

²⁷ I. Frenkel, *Ludność wiejska*, [w:] *Polska wieś 2018. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Warszawa 2018 , s. 58.

Zakończenie

Charakterystyczną cechą polskiego sektora rolnego jest, przede wszystkim, jego olbrzymie zróżnicowanie przestrzenne. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest szereg złożonych czynników o charakterze ekonomicznych, społecznym oraz demograficznym, a także szereg innych. Należy również podkreślić niedostateczną liczbę miejsc pracy na wsi. Działania w zakresie zmniejszenia zatrudnienia w tym obszarze gospodarki, jak wskazują doświadczenia innych państw jest zasadniczym elementem nie tylko zrównoważonego rozwoju tego sektora, ale również warunkiem koniecznym dla zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich. Jednocześnie duża część użytków rolnych skupiona jest przede wszystkim w małych i średnich gospodarstwach.

Wiele z nich nie jest w żadnym stopniu rentowna, co przyczynia się do stałej trudnej sytuacji ekonomicznej wielu rodzin rolniczych. W tym kontekście koncentracja w omawianym sektorze jest niezmiernie istotnym warunkiem pozwalającym na efektywne wykorzystanie potencjału, który może zostać zwiększony, jedynie za sprawą koniecznych działań systemowych oraz instytucjonalnych.

Szybka poprawa powinna odnosić się również do odpowiedniego stosunku pomiędzy czynnikami produkcji w rolnictwie. Bez realizacji takiego procesu istniejące duże zróżnicowanie, pomiędzy poszczególnymi regionami będzie nadal postępować w niepokojącym tempie. Słabe ekonomicznie regiony rolnicze potęgują bowiem jedynie kolejne problemy społeczne oraz ekonomiczne na wsi. W tym celu nieodzowne jest sformułowanie oraz wdrożenie zasadniczych zmian o charakterze strukturalnym oraz odpowiedniej polityki regionalnej.

Rozwój polskiego rolnictwa determinowany jest również celami priorytetowymi, które wyznaczane są w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Kierunki tych działań zmierzają do formułowania zasad rozwoju zrównoważonego modelu rolnictwa, ochrony środowiska naturalnego oraz tworzenia odpowiednich warunków dla podnoszenia poziomu życia ludności zamieszkującej na terenach wiejskich.

Gospodarka żywnościowa jest jednym z newralgicznych obszarów polityki państwa. Doniosłą rolę pełni również miejsce Polski, jako członka Unii Europejskiej, ponieważ rodzime rolnictwo nie występuje, jako oddzielny sektor, ale korzysta ze wszystkich pożytków, które niesie występowanie w strukturze rolnictwa europejskiego. Odnosi się to przede wszystkim do możliwości efektywnego konkurowania na rynkach światowych, szczególnie w obliczu dynamicznego rozwoju i wzrostu znaczenia rolnictwa państw rozwijających się. Nie można również pominąć faktu, że współczesne koncepcje rozwoju polskiego sektora rolnego mają bezpośredni wpływ na rozwój obszarów wiejskich, promowania rozwoju zatrudnienia poza tym sektorem, a także tworzenia warunków dla ochrony środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego. Pomimo tego, że rolnictwo nie generuje wysokiego poziomu PKB w porównaniu do innych działów, a skala ta jest bardzo niska, to sektor ten ma niezmiernie istotne znaczenie dla gospodarki narodowej. Nie jest to jedynie wynik tradycyjnej funkcji, jaką jest wytwarzanie żywności. Opierając się bowiem na wsparciu Unii Europejskiej oraz działania w oparciu o wytyczne Wspólnej Polityki Rolnej analizowany sektor ma istotny wpływ na zmianę struktury zatrudnienia na wsi, wzrost efektywności produkcji rolnej, ale równocześnie działów gospodarki, które są z nim bezpośrednio powiązane.

Rolnictwu należy również przypisać funkcje w zakresie kreowania dóbr o charakterze publicznym. Jednocześnie wyzwania proekologiczne będą sprawiać, że omawiany sektor będzie miał istotne znaczenie dla szeroko pojętego rozwoju, ponieważ już teraz jest istotnym czynnikiem rozwoju w tym obszarze. Zasoby ziemi oraz pracy, które odnoszą się do rolnictwa nie zostały jeszcze w pełni wykorzystane, co stawia przed rolnictwem zarówno istotne wyzwania, ale również perspektywy wzrostu znaczenia, jako jednego z istotniejszych sektorów prorozwojowych, z jednoczesnym podkreśleniem znaczenia endogennych czynników wzrostu.

Zrównoważony rozwój rolnictwa oraz obszarów wiejskich, opartych na priorytetach Wspólnej Polityki Rolnej daje szansę na zrównoważone funkcjonowanie rolnictwa, leśnictwa

oraz terenów wiejskich, co jest odpowiednim czynnikiem gwarantującym dostarczenie społeczeństwu szczególnie pożądanych dóbr. Dotyczy to przede wszystkim odpowiedniego kształtowania ładu przestrzennego, odpowiedniego krajobrazu, gospodarowanie zasobami wodnymi oraz glebą, czy kreowaniem działań na rzecz bioróżnorodności.

Bibliografia

1. Czudec A., Kata R., Miś T., *Efekty polityki rolnej Unii Europejskiej na poziomie regionalnym*, Poznań 2017.
2. Dudek M., *Sukcesja indywidualnych gospodarstw rolnych jako czynnik przeobrażeń strukturalnych w polskim rolnictwie*, Warszawa 2016.
3. Dzun W., *Wpływ utworzenia i rozdysponowania Zasobu Własności Rolnej SP na strukturę gospodarstw rolnych*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 344/2015.
4. Frenkel I., *Ludność wiejska*, [w:] *Polska wieś 2018. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Warszawa 2018.
5. Halamska M., Hoffmann R., Stanny M., *Studia nad strukturą wiejskiej Polski. Przestrzenne zróżnicowanie struktury społecznej*, Warszawa 2017.
6. Lichorowicz A., *Status prawny gospodarstw rodzinnych w ustawodawstwie krajów Europy Zachodniej*, Białystok 2000.
7. Misala J., *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna i międzynarodowa konkurencyjność gospodarki narodowej. Podstawy teoretyczne*, Radom 2007.
8. Nowak A., *Konkurencyjność polskiego rolnictwa na rynku Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 361/2014.
9. Pawłowski A., *Aspekty podmiotowe i przedmiotowe ustroju rolnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, nr 31/2014.
10. Rakoczy B., Bień-Kacała A., *Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju rolnego w świetle konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska”, nr 3/2015.
11. *Rolnictwo w 2018 roku*. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2019.
12. Sadowski A., *Zrównoważony rozwój gospodarstw rolnych z uwzględnieniem wpływu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*, Poznań 2012.
13. Sikorska A., *Obrót ziemią a przemiany agrarne w indywidualnym rolnictwie*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej”, nr 334/2013.
14. Siudek T., Drabarczyk K., *Teoretyczne i aplikacyjne aspekty konkurencyjności – przegląd literatury*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, nr 112/2015.
15. Stankiewicz M., *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, Toruń 2005.
16. Stanny M., Rosner A., Komorowski Ł., *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap III Struktury społeczno-gospodarcze, ich przestrzenne zróżnicowanie i dynamika*, Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa 2018.
17. Szczepaniak Ł., Ambroziak K., Kosior, *Konkurencyjność sektora rolno-spożywczego w Polsce na tle uwarunkowań makroekonomicznych*, „Biuro Analiz Sejmowych”, nr 55/2016.
18. Szczepaniak I., *Przewagi komparatywne w polskim handlu produktami rolno-spożywczymi* [w:] *Konkurencyjność polskich producentów żywności i jej determinanty*, red. I. Szczepaniak, nr 67/2017.
19. Wilkin J., *Wielofunkcyjność rolnictwa – konceptualizacja i operacjonalizacja zjawiska*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 4/2009, Warszawa 2009.
20. Wrzaszcz W., *Poziom zrównoważenia indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce (na podstawie danych FADN)*, Warszawa 2012.